

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

**КОНСТИТУЦИЈАВИЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ,
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

1. ЮЛДАШЕВ Джахонгир Хайитович ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФУҚАРОЛИГИНИ ТИКЛАШГА ДОИР МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК НОРМАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	8
2. УМИДУЛЛАЕВ Қахрамон Усманович ИЖРО ЭТУВЧИ ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШДА ЖАМОАТЧИЛИК ИШТИРОҚИНИ ТАЪМИНЛАШ – ДАВР ТАЛАБИ	14
3. ХОЛМЎМИНОВ Жуманазар Тоштемирович СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ВА МУҲОФАЗА ҚИЛИШГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	20
4. МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна “ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАР” ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ “СУБЪЕКТИВ ҲУҚУҚЛАР” БИЛАН НИСБАТИ	31

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**

5. БОЛТАЕВ Мансуржон Сотиволдиевич ИХТИЁРИЙ ТИББИЙ СУҒУРТА ШАРТНОМАСИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	37
6. КАЛАНДАРОВА Маликаҳон Пирназаровна ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ ТИЗИМИДА СМАРТ-КОНТРАКТЛАРНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ДОКТРИНАЛ КОНЦЕПЦИЯСИ	45
7. БАБАЕВ Джахонгир Исмаилбекович ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДА ТУЗИЛГАН ШАРТНОМАЛАР ОРҚАЛИ ИСТЕЪМОЛЧИГА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИ ҚОПЛАШГА НИСБАТАН ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ҲУҚУҚНИ АНИҚЛАШ	51

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

8. ИШАНХОДЖАЕВ Саидахмад Акрамович ЎЗБЕКИСТОНДА МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИГА ОИД МЕХАНИЗМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ОИД АЙРИМ МАСАЛАЛАР	59
--	----

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

9. ИБРОҲИМОВА Зулхумор Солиҳ қизи ОИЛАГА ҚАРШИ АЙРИМ ЖИНОЯТЛАРНИНГ СУБЪЕКТИВ ТОМОНИ МОТИВИДАГИ “ПАСТ НИЯТ” ТУШУНЧАСИ	65
10. РАХИМХЎЖАЕВ Рустам Нишонхўжаевич ЎЗБЕКИСТОНДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	71
11. ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич, РОМАДАНОВА Таисия Александровна ТРАСОЛОГИК-МЕХАНОСКОПИК ЭКСПЕРТИЗАЛАРНИНГ ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ	77
10. АБДУҚОДИРОВА Шахноза Абдуқодир қизи СУД ЭКСПЕРТЛАРИНИНГ ХАТОЛАРИ ВА УЛАРНИ БАРАТАРАФ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ БЎЙИЧА АЙРИМ ФИКРЛАР	82

12. САИДОВА Лола Абдувахидовна МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ДОСТИЖЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВНОПРАВИА И НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА УЗБЕКИСТАНА В ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИИ.....	88
13. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич МЕҲНАТГА МАЖБУРЛАШ: “МАЖБУРИЙ МЕҲНАТ” ВА “ЗЎРАКИ МЕҲНАТ” ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ СТАНДАРТЛАРДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ	93
14. МАХАМАТОВ Махмуд Махаматаминович ИШ ВАҚТИ ВА ҲАҚ ТЎЛАНДИГАН ТАЪТИЛЛАРГА ОИД ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИНИНГ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИККА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯСИ.....	102
15.МИРХАМИДОВА Маҳиннора Нуруллаевна ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ФОРС КЎРФАЗИ МИНТАҚАСИДАГИ АРАБ ДАВЛАТЛАРИ БИЛАН ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	108

ХУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

15. ЮНУСОВ Ҳайдарали Муратович ЮРИДИК ХИЗМАТ ВА КАСБИЙ ФАОЛИЯТ: МЕҲНАТ БОЗОРИДАГИ ИМКОНИЯТЛАР, ЮРИДИК ФАОЛИЯТ ЙЎНАЛИШЛАРИ ВА АДВОКАТЛИК ЛИЦЕНЗИЯСИ (АҚШ ТАЖРИБАСИ)	115
16. САЪДУЛЛАЕВ Алишер Зафар ўғли, ЗАЙНОБИДДИНОВА Фарангиз Бахтиёр қизи ЁШЛАРНИ ИШ БИЛАН ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАРИ: ХОРИЖИЙ АМАЛИЁТ ВА ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР	121
15. ЮСУПОВ Жамшид Бахтиярович ЎЗБЕКИСТОНДА ЭЛЕКТРОН ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ЎТИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	131

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

ЮНУСОВ Хайдарали Муратович

Тошкент давлат юридик университети “Халқаро ҳуқуқ ва инсон ҳуқуқлари”
кафедраси доценти, юридик фанлар номзоди
E-mail: yunusovkm@gmail.com

ЮРИДИК ХИЗМАТ ВА КАСБИЙ ФАОЛИЯТ: МЕҲНАТ БОЗОРИДАГИ ИМКОНИАТЛАР, ЮРИДИК ФАОЛИЯТ ЙЎНАЛИШЛАРИ ВА АДВОКАТЛИК ЛИЦЕНЗИЯСИ (АҚШ ТАЖРИБАСИ)

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ЮНУСОВ Х.М. Юридик хизмат ва касбий фаолият: меҳнат бозоридаги имкониятлар, юридик фаолият йўналишлари ва адвокатлик лицензияси (АҚШ тажрибаси) // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 3 (2021) Б. 115-120

 3 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-3-17>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада АҚШда юридик хизмат ва касбий фаолиятнинг асосий жиҳатлари ёритиб берилди. Муаллифнинг таъкидлашича, АҚШда юристлик касбининг ўзига хос тарихи бор. АҚШда юридик хизмат ва касбий фаолият давлат ва жамият тараққиётининг ажралмас қисми сифатида ривожланиб келди ҳамда бугунги кунга келиб мамлакатдаги энг шарафли касбга айланди. Мақолада адвокатлик фаолияти учун лицензия олиш тартиби, адвокатлик хизматининг турлари, аҳолига бепул хизмат кўрсатувчи халқ адвокатлари фаолиятига тўхталиб ўтилган. Штатлар кесимида аҳоли жон бошига тўғри келувчи юристлар сони, адвокатлар сони ва судьялар сонига оид статистик маълумотлар берилган. Юридик хизмат кўрсатиш билан боғлиқ ҳолат илғор хорижий давлатлардаги ҳолат билан ўзаро таққосланган. Мақола сўнггида умумлаштирувчи хулоса берилган.

Калит сўзлар: юрист, адвокат, судда фаолият кўрсатувчи юрист, ҳакамлар, медиаторлар, яраштирувчилар, адвокатлик лицензияси, халқ адвокати, АВА имтиҳонлари, юридик хизмат, юридик фаолият, юридик амалиёт.

ЮНУСОВ Хайдарали Муратович

Доцент кафедры “Международное право и права человека”
Ташкентского государственного юридического университета, кандидат юридических наук
e-mail: yunusovkm@gmail.com

ЮРИДИЧЕСКИЕ УСЛУГИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: ВОЗМОЖНОСТИ РЫНКА ТРУДА, НАПРАВЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И АДВОКАТСКАЯ ЛИЦЕНЗИЯ (ОПЫТ США)

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматриваются основные аспекты юридических услуг и профессиональной

деятельности в США. Автор отмечает, что профессия юриста в США имеет свою историю. В Соединенных Штатах юридическая служба и профессиональная деятельность стали неотъемлемой частью развития государственного строительства и общества и по сей день стали самой почетной профессией в стране. В статье рассматривается порядок получения лицензии на право занятия юридической практикой, виды юридических услуг, деятельность государственных защитников, оказывающих населению бесплатные юридические услуги. По разрезе штатов предоставляется статистика о количестве юристов, адвокатов и судей на душу населения. Проведен сравнительный анализ положения с юридическими услугами в стране и передовых зарубежных странах. Заключение приводится в конце статьи.

Ключевые слова: юрист, адвокат, юрисконсульты, арбитры, медиаторы, лицензия адвокатов, государственный защитник, адвокатская лицензия, народные адвокаты, АВА экзамены, юридическая услуга, юридическая деятельность, юридическая практика.

YUNUSOV Khaydarali

Associate Professor of International law and human rights Department
Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law
e-mail: yunusovkm@gmail.com

LEGAL SERVICES AND PROFESSIONAL MARKET OPPORTUNITIES, AREAS OF LEGAL ACTIVITIES AND LICENSE TO PRACTICE LAW (US EXPERIENCE)

ANNOTATION

This article covers the main aspects of legal services and professional activities in the United States. The author notes that the legal profession in the United States has an own history. In the United States, legal service and professional activity have developed as an integral part of the development of the state-building and society and have become the most honorable profession in the country to this day. The article focuses on the procedure for obtaining a license to practice law, the types of legal services, the activities of public defenders who provide free legal services to the population. State by state, statistics are provided on the number of lawyers, the number of attorneys, and the number of judges per capita. The situation with legal services has been compared with the situation in advanced foreign countries. A summary is given at the end of the article.

Keywords: lawyer, trial lawyers, legal counsels, arbitrators, mediators, conciliators bar license, public defender, bar exams, legal service, legal activity, legal practice.

АҚШда “юрист” (“lawyer”) атамаси кенг маънода ишлатилади. Шу боис, у бир қатор юридик фаолият билан шуғулланувчи ҳуқуқшуносларнинг умумлашма номидир. Суд ишларида адвокат сифатида иштирок этадиган юристлар (trial lawyers and legal counsels), ҳуқуқий ёрдам кўрсатувчи юристлар, ҳуқуқий маслаҳат берувчи юристлар, давлат органларида доимий фаолият кўрсатувчи юристлар, доимий ишлайдиган (in-office) ёки бирор суд иши учун муддатли ёлланган прокурорлар, доимий ишлайдиган (in-office) ёки бирор суд иши учун муддатли ёлланган давлат айбловчилари, йирик корпорацияларнинг юридик бошқарма бошлиқлари (general counsels), судьялар (judges), ҳуқуқ мактабларининг профессор-ўқитувчилари, ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатишнинг муайян соҳасига ихтисослашган арбитрлар (arbitrators), медиаторлар (mediators) ва яраштирувчилар (conciliators), юридик фирмаларнинг менежерлари, халқаро ташкилотларнинг юристлари – буларнинг барчаси умумий “юристлар” (“lawyer”) номи билан юритилади. Корхонанинг таркибий бўлинмаси бўлмаган ҳолда корхонага ташқаридан туриб муддатли юридик хизмат кўрсатувчи юристлар “ташқи юристлар” (outside counsels), корхонанинг таркибий бўлинмаси, масалан, юридик бошқарма ёки бўлим ходими сифатида бутун корхонага юридик хизмат кўрсатувчи юристлар “ички юристлар” (counsel in-house) деб аталади.

АҚШда юристлик касбининг ўз тарихи бор. Илк мустамлакачилик даврларида юристлик, адвокатлик касби ҳеч қандай нуфузга эга бўлмаган. Судларда ҳукм чиқариш, ўша даврнинг сиёсий арбоби Жон Адамс ибораси билан айтганда, “ҳокимлар, уларнинг ёрдамчилари, миршаблар ва лўттивозлар қўлида бўлган” [1, Б.335]. Улардан ҳеч қандай юридик билим ва малака талаб этилмаган.

Суд ишлари билан боғлиқ юридик касбий фаолият биринчи марта Массачусетсда 1700-йилларда эътироф этилган. 1761 йилга келибгина уларга муайян касбий билим ва малака талаблари қўйилган эди. Эндиликда, камида 3 йил бошланғич таълим олган, 2 йил қуйи судларда, 2 йил юқори суд инстанцияларида малака оширган кишиларгина юристлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин бўлган. Шу даврдан бошлаб, юристларнинг касбий уюшмалари ривожланиб борди. Юристлик (attorneys) ва адвокатлик (barristers) фаолияти бир-биридан ажратилди. Эътибор бериш лозимки, инглиз ҳуқуқ тизимида ҳозиргача сақланиб қолган удумга кўра, судда иштирок этмайдиган, бироқ судгача бўлган жараёнда асосий ўринни эгаллайдиган юрист – солиситор (Solicitor) ва, айнан, суд жараёнида мижоз адвокати сифатида иштирок этувчи юрист – барристер (Barrister) ўзаро фарқланади. Бунда солиситор суд жараёни олдидан суд иши учун зарур материаллар йиғишда мижозга ҳуқуқий ёрдам беради, унинг манфаатини суд жараёнида ҳимоя қилиш учун барристер ёллади. Барристер эса, ўз навбатида, тўпланган фактлар асосида мижозни судда ҳимоя қилади. АҚШда инглиз ҳуқуқ тизимидан мустақил миллий америка ҳуқуқ тизими пайдо бўлгач, амалиётчи юристларнинг номи ўзгарди, лекин ундаги мазмун-моҳият ўз ўрнида қолди. Бугунги кунда суд жараёнида бевосита иштирок этадиган амалиётчи юристлар – “суд адвокатлари” (trial-attorneys, counsels), аксинча, суд ишларида иштирок этмайдиган юристлар эса оддийгина “юристлар” (lawyers) номи билан аталади.

АҚШ мустақиллик йилларидан сўнгги сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва жўғрофий омиллар мамлакатда Буюк Британиядан мустақил ҳуқуқ тизимининг вужудга келиши ва ривожланишига туртки берди. Юристлар давлат ва жамият ҳаётидаги энг таъсирли кишиларга айланиб борди. 1776 йил 4 июлдаги Мустақиллик декларациясини имзолаган 26 та сиёсий арбобнинг – 25 таси, АҚШ Конституциясини ишлаб чиқиш учун Пенсильвания штатининг Филадельфия шаҳрида 1787 йилнинг 25 майдан 17 сентябргача фаолият кўрсатган Конституциявий кенгашнинг 55 та делегатидан – 31 таси касбига кўра юрист бўлган.

АҚШда юристлик касбига қизиқиш муттасил ортиб борган. Америка юристлар уюшмаси (АВА) архивмаълумотларига кўра, 1878 йилда мамлакатда 64,137 нафар юрист фаолият кўрсатган бўлса, 1978 йилга келиб уларнинг сони 464,851 тага етган [2]. 2019 йилда адвокатлик лицензиясига эга юристлар сони – 1,352,027 тани ташкил этди, ҳолбуки уларнинг сони 2009 йилда 1,180,386 нафар эди [3]. Ўн йиллик ўртача ўсиш 15 фоизни ташкил этган. Ҳозирда фаолият кўрсатаётган юристларнинг 64 фоизи – эркак, 36 фоизи – аёллардир [4].

Энг кўп сондаги юристлар Нью-Йорк штатида (177,035 нафар), Калифорнияда (170,044 нафар), Техасда (90,485 нафар), Флоридада (78,244 нафар), Иллинойсда (63,422 нафар) ва Вашингтон Колумбия округида (56,000 нафар) меҳнат қилади. Мазкур штатларда, бир томондан, аҳоли сонининг кўплиги (Вашингтон Колумбия округи бундан мустасно, чунки мазкур округда фаолият юритадиган юристлар сонининг кўплиги бу ҳудудда кўплаб федерал бошқарув органлари ва халқаро ташкилотларнинг қароргоҳлари жойлашганлиги билан изоҳланади), иккинчи томондан, бизнес ва ишлаб чиқаришнинг тараккий этганлиги юридик касб эгаларига бўлган эҳтиёжни ошириб юборган. Мумтоз америка фалсафасига мувофиқ, қаерда кучли иқтисодий тараккиёт бўлса, ўша ерда ҳўжалик низолари ҳам кўпаяди ва юристларга, албатта, иш топилади.

Аҳоли жон бошига тўғри келувчи амалиётчи юристлар сони АҚШда бу соҳа вакилларига эҳтиёж ҳануз катта эканлигидан дарак беради. 2019 йилда жами аҳоли сони 328 млн. нафарни ташкил қилган ҳолда амалиётчи юристлар сони 1,352,027 нафарга етди. Бу дегани ҳар 100 мингта аҳолига 41 та юрист-адвокат тўғри келади. Бу кўрсаткич 2010 йилда – 39 нафар, 2000 йилда – 36 нафар, 1980 йилда – 25 ва 1950 йилда – 15 нафарни ташкил этган [5].

Шунингдек, бу борада АҚШдаги вазият бошқа ривожланган давлатлар билан таққослаганда қониқарлидир. Ҳар 10 мингта аҳолига тўғри келувчи юристлар сони, масалан, Австралияда – 35,9 та, Канадада – 2,2 та, Францияда – 7,2 та, Японияда – 2,3 та, Буюк Британияда – 25 тадир [6, Б.5]. Штатлар кесимида қараганда, ҳар 10 мингта аҳолига тўғри келувчи юрист-адвокатлар сони Колумбия Округида – 784 та, Нью-Йоркда – 89 та, Массачусетсда – 63 та, Коннектикутда – 60 та, Иллинойсда – 49 та, Нью-Жерсида – 46 та, Миннесотада – 45 та, Калифорнияда – 43 та, Луизианада – 41 та, Мэриленд, Миссури, Род Айланд штатларида – 40 тани ташкил қилади. Қолган штатларда бу кўрсаткич 40 тадан паст ва, ҳатто, Жанубий Каролинада – 21 та. Кўриниб турибдики, аҳолиси кам бўлган, бироқ федерал юридик хизмат юкламаси юқори бўлган Колумбия Округида аҳоли жон бошига тўғри келувчи юристлар сони энг юқори ўринда туради. Бу ерда жами 705 минг аҳолига 56 минг юрист-адвокат ёки ҳар 13 кишига 1 та юрист-адвокат тўғри келади.

Аҳоли жон бошига мос келувчи судьяларнинг сони бўйича, АҚШда ҳар 100 минг аҳолига 11

нафар судья тўғри келади. Бошқа ривожланган давлатлар билан таққослаганда, бу кўрсаткич Австралияда – 4 та, Канадада – 3,3 та, Францияда – 12,5 та, Японияда – 2,8 та, Буюк Британияда – 2,2 нафарга тенг [6, Б.17-18].

АҚШда 330 минг атрофида судья фаолият кўрсатади. Шундан 880 таси федерал судьялардир [7]. Куйи судлар, биринчи инстанция судлари, апелляция судлари ва Олий суд томонидан йилига юз миллионлаб ишлар кўриб чиқилади. Кўриб чиқиладиган ишларнинг 95 фоизи штатларнинг судлари ҳиссасига тўғри келади. 2016 йилда штатларнинг куйи судларида (trial courts) 84 млн. иш кўриб чиқилиб, шундан 257 мингтаси апелляция судларида қайта кўрилган. Судлар томонидан кўрилган ишларнинг 80 фоизи – фуқаролик, 20 фоизи – жиноий ҳуқуқ характериға эға. Аҳоли жон бошиға ҳисоблаганда, ҳар 100 минг аҳолиға 5,806 та суд иши тўғри келади. Бошқа ривожланган давлатлар билан таққослаганда, бу кўрсаткич Австралияда – 1,542 та, Канадада – 1,450 та, Францияда – 2,416 та, Японияда – 1,768 та, Буюк Британияда – 3,681 таға тенг [6, Б.5-6].

Ушбу маълумотларға асосланган ҳолда айтиш мумкинки, АҚШда судларға, демакки, юрист-адвокатларға мурожаат қилиш ҳолатлари кўп учрайди. Америкадаги энг йирик юридик фирмалар ва адвокатлар ҳақидаги маълумотлар базасини яратган Мартиндэйл-Хаббелл ҳуқуқ каталоги (*Martindale-Hubbell Law Directory*) маълумотларига кўра, АҚШда ҳар йили 110 млн. нафар мижоз камида бир марта юрист маслаҳатчига мурожаат қилади, 58-60 млн. нафар мижоз адвокат қидиради, уларнинг 76 фоизи шу мақсад йўлида интернет қидирув тизимидан фойдаланади [8].

Юристлик касби юқори иш ҳақи тўланадиган даромадли касблар сирасига киради. Фаолият туриға қараб ҳафтасига 40 соат ишлайдиган юристларнинг йиллик даромади 59,670 АҚШ долларидан 208,000 долларгача бўлиши мумкин. АҚШ Меҳнат ва бандлик статистикаси бюроси маълумотларига кўра, 2019 йилда юристларнинг ўртача йиллик иш ҳақи 122,960 АҚШ долларини ташкил этган. Федерал ҳуқуматда ишлайдиган юристларнинг ўртача йиллик иш ҳақи – 144,300 АҚШ доллари, юридик хизматдаги юристларники – 123,620 АҚШ доллари, маҳаллий ҳокимият тармоқларидаги юристларники – 95,870 АҚШ доллари, штатлар бошқарув органларида меҳнат қиладиган юристларники эса – 89,090 АҚШ долларига тенг бўлган [9]. Йирик юридик фирмалардаги йиллик иш ҳақи (110,750 – 136,500 АҚШ доллари) ўрта ва кичик юридик фирмалардаги йиллик иш ҳақи (53,750 – 106,750 АҚШ доллари)дан, одатда, юқори бўлади. Мамлакат миқёсида юридик хизмат кўрсатиш соҳасида йилиға 260 млрд. долларлик хизматлар амалға оширилади ва даромад қилинади.

Юридик фаолият турлари ичида фуқаролик ва жиноят ҳуқуқи соҳасидаги низоларни ҳал қилиш ва суд ишларида адвокат сифатида иштирок этадиган юристлар (trial lawyers and legal counsels) энг нуфузли ва даромадли ҳисобланади. Суд томонидан кўриб чиқилаётган низолар моддий қийматининг ҳажми ва ишни ютиб чиқишдаги муваффақиятиға қараб уларнинг даромади ва мижозлари сони ошиб бораверади. Нуфузи ва даромади нуқтаи назаридан кейинги ўринларда йирик корпорацияларнинг юридик бошқарма бошлиқлари (general counsels), судьялар (judges), ҳуқуқ мактабларининг профессор-ўқитувчилари, ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатишнинг муайян соҳасига ихтисослашган арбитрлар, медиаторлар ва яраштирувчилар, юридик фирмаларнинг менежерлари ва халқаро ташкилотларнинг юристлари туради.

Юридик фаолият марказида судда фаолият кўрсатувчи суд адвокатлари (trial attorneys) туради. Уларни илк даврларда “барристерлар”, деб ҳам аташган. Инглиз тилида “бар” суд жараёнида судьяни бошқалардан ажратиб турувчи ёғоч чевара (панжарали тўсиқ)ни англатган. Адвокатлар, гувоҳлар ва низо томонлари мана шу ёғоч чевара қаршисида турибгина сўзлай олишган. Шу боис, улар “барристерлар” деб ном олган. Тарихий анъаналардан келиб чиқиб, бугунги кунда Америка юристлар уюшмаси (American Bar Association) ўз номида “бар” сўзини сақлаб қолган. Суд адвокати бўлиб ишлаш учун АВА имтиҳонларини муваффақиятли топшириб, махсус лицензияға эға бўлиш талаб этилади. Суд адвокати лицензияси учун АВА имтиҳонларини муваффақиятли топширган номзодларни “ёғоч чевараға таклиф этилганлар” (“to be called to the bar”), яъни “суд адвокати лицензиясига эға юристлар” деб қақаришади. 2019 йилда J.D. дастурини тамомлаган 33,954 нафар битирувчидан 30,023 нафари ёки 88 фоизи АВА имтиҳонларини топширган, шундан 85 фоизи муваффақиятли ўтган [10]. Суд адвокатлари кучли нотик, далилларни тўғри шарҳлай олиш, ёзма кириш ва хулосавий баённомаларни тўғри расмийлаштириш бўйича чуқур билим ва кўникмаларға эға бўлишлари шарт.

АВА имтиҳонлари ҳар бир штатнинг ўзида топширилади ва фақат ўша штат юрисдикцияси доирасидагиға амал қилади. Федерал юрисдикция остида бўлган конституциявий ҳуқуқ, солиқ ҳуқуқи, иммиграция ҳуқуқи ва банкротлик ҳуқуқи бундан мустасно. Лицензияда, масалан,

“Калифорния штати судларида суд адвокати ва юрист-консул сифатида фаолият кўрсатишга ҳақли”, деб ёзиб қўйилади. Аксарият штатларда адвокатлик фаолиятининг аниқ соҳаси кўрсатилмайди. Суд адвокати ўзи истаган бир ёки бир нечта соҳа бўйича лицензия тақдим этган штат доирасида фаолият кўрсатиши ҳамда қўшимча тарзда федерал юрисдикция таркибига кирувчи конституциявий ҳуқуқ, солиқ, иммиграция ва банкротлик ҳуқуқи соҳасида меҳнат қилиши мумкин.

Суд адвокати фаолиятининг штатлар ҳудудий юрисдикцияси кесимида чекланишига сабаб – штатларнинг қонунчилиги ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти қисман фарқланади. Шу туфайли лицензия учун топшириладиган АВА имтиҳонларнинг иккинчи қисми штат қонунчилиги масалаларига бағишланади. Шу билан бирга, номзод юқорида қайд этилган соҳалардаги федерал қонунчилик ва ҳуқуқ амалиёти қоидаларини ҳам билиши зарур.

Жуда оз сонли баъзи штатлардагина суд адвокати сифатида фаолият кўрсатиш учун АВАнинг адвокатлик лицензияси талаб қилинмайди. Масалан, Висконсин штатида шундай ҳолатни кузатиш мумкин. Лекин, бунинг учун мазкур штатда жойлашган ҳуқуқ мактаблари талабаларга ҳуқуқ амалиёти учун зарур бўлган билим ва имтиёзли дипломларни тақдим этиши лозим.

Шу билан бирга, айрим штатларда эътироф этилган адвокатлик лицензияси бошқа штатларда ҳам жуда кам ҳолларда эътироф этилиши мумкин. Аксарият штатларда, федерал судларда адвокатлик қилиш учун федерал юрисдикция остидаги ҳуқуқ соҳаларида АВА имтиҳонларини топшириш ва, масалан, банкротлик ишлари судларида фаолият кўрсатишга рухсат берувчи лицензияга эга бўлиш талаб этилади.

Адвокатлик лицензияси учун топшириладиган АВА имтиҳонларининг саволлари Имтиҳон олувчилар миллий конференцияси (National Conference of Bar Examiners) томонидан тайёрланади. Улар қоғоз шаклда топшириладиган тестлар (75-150 тагача), ҳуқуқ амалиёт билан боғлиқ эссе (5-8 тагача), штат қонунчилиги бўйича ёзма имтиҳон ҳамда АВАнинг “Касбий фаолият жавобгарлиги тўғрисидаги намунавий кодекс”и (Model Code of Professional Responsibility) ва “Касбий хулқ-атворга оид намунавий қоидалар”и (Model Rules of Professional Conduct) бўйича саволлардан иборат бўлади [11]. Айрим ҳуқуқ мактабларида J.D. дипломини ҳали олмаган талабаларга АВА имтиҳонларини топширишга рухсат берилмайди, баъзи ҳуқуқ мактабларида эса бунинг учун расман тақиқ мавжуд эмас. Адвокатлик лицензияси муддатсиз берилади, бироқ ҳар икки йилда адвокатлар малака ошириб туришлари шарт.

Судларда фаолият кўрсатиш учун имкон берувчи адвокатлик лицензияси ва ҳуқуқ амалиёти тажрибаси АҚШ ҳуқуқ тизимида касбий ўсиш учун пойдевордир. Лицензияли адвокатлар ҳуқуқ тартибот органлари, адлия тизими, давлат бошқарув органларининг турли поғоналарида касбий ўсишга эришиши мумкин. Туман юристи сифатида иш бошлаган юрист, штат юристи, мамлакат бош юристи, яъни адлия вазири ёки ҳукуматнинг Олий суддаги вакили – соллиситор мартабаларигача кўтарилиши мумкин.

Туман юристи (district attorney) ёки штат юристи (state’s attorney) маҳаллий ҳокимият органларининг прокурорларига раҳбарлик қилади. Прокурор (prosecutor) давлат ҳуқуқ тартибот органларининг манфаатларини судда ҳимоя қиладиган ва ҳуқуқбузар субъектга нисбатан давлат айбловчиси вазифасини бажарадиган юристдир. У судда шу мақомда иштирок этиши учун ўша судда фаолият кўрсатиш лицензиясига эга бўлиши керак. Бошқача қилиб айтганда, унда жиноят ҳуқуқи соҳасида фаолият кўрсатиши учун адвокатлик лицензиясининг бўлиши, бунинг учун эса АВА имтиҳонларини муваффақиятли топшириши ва унинг лицензияси муайян штатдаги тегишли судлар томонидан эътироф этилган бўлиши лозим.

Бош юрист (General Attorney) АҚШда федерал ва штатлар ҳукумати таркибига кирувчи, ҳукуматга юридик маслаҳат берувчи, айна пайтда, мамлакатда ҳукумат учун ишловчи юристлар ва ҳуқуқ тартибот органларининг бош раҳбари ҳисобланади. У Президент томонидан тайинланадиган ва Сенат томонидан тасдиқланадиган олий мансабдор шахс бўлиб, ўзида бош прокурор ва адлия вазири ваколатларини мужассамлаштиради ҳамда расман Адлия департаменти (Department of Justice) раҳбари ёки Адлия вазиридир. Яъни, АҚШда прокуратура органлари ҳам Адлия вазирлиги таркибига киритилган ва унга бўйсиндирилган. Бош юрист (General Attorney) бошқа мамлакатларда “Бош прокурор” (Prosecutor General), “Бош адвокат” (Advocate General), “Адлия вазири” (Ministry of Justice) номлари билан аталади.

У мамлакатнинг бош юристи бўлса-да, ҳукумат манфаатларини Олий судда ҳимоя қила олмайди. Ҳукуматнинг ҳуқуқий сиёсати ва ҳаракати ёки хулқ-атворини ҳуқуқий баҳолаш ёхуд ҳукумат ва унинг аъзолари билан боғлиқ ишлар Олий судда кўрилатган пайтда ҳукумат манфаатларини

бошқа бир олий мансабдор шахс – Бош солиситор (Solicitor General of the United States) ҳимоя қилади. Америка юридик лаҳжасидаги “соллиситор” атамасини классик инглиз ҳуқуқидаги архаик атама билан адаштирмаслик керак. Классик инглиз ҳуқуқидаги “соллиситор” атамаси суддан ташқарида фаолият кўрсатувчи юристларни суд адвокатларидан фарқлаш учун ишлатилганлиги юқорида эслатиб ўтилди.

Суд адвокатлари халқ адвокати (public defender) сифатида фаолият кўрсатиши мумкин. Судда ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун адвокат ёллай олиш имкониятига эга бўлмаган шахсларга АҚШ Конституциясининг Олтинчи Ўзгартириши ҳамда Олий суднинг *Gideon v. Wainwright* суд иши бўйича чиқарган қарори асосида давлат томонидан бепул адвокатлик хизмати кўрсатилади. Яъни, суд айбланувчига адвокат тайинлайди. Мазкур адвокат суд билан тузилган муддатли шартнома асосида адвокатлик хизматини бажаради ва унинг хизмат ҳақи федерал бюджетдан қопланади. Ёки суд федерал ҳукумат томонидан молиялаштириладиган Халқ адвокатлари офиси (public defender’s office) – эркин адвокатлар уюшмасига мурожаат қилади. Уюшма ўзининг аъзо адвокатлари ичидан айбланувчи ҳуқуқларини судда ҳимоя қилувчи адвокат тайинлайди. Шу асосда халқ адвокати ўз фаолиятини амалга оширади.

Хулоса қилиб айтганда, АҚШда юридик хизмат ва касбий фаолият давлат ва жамият тараққиётининг ажралмас қисми сифатида ривожланиб келди ҳамда мамлакатдаги энг шарафли касбга айланди. Мумтоз америка фалсафасига кўра, кучли иқтисодий тараққиёт барқарор бўлса, ўша ерда хўжалик низолари ҳам кўпаяди ва юристларга эҳтиёж ортиб бораверади. Қонун устивор бўлган жамиятларда ҳар қандай низоларни тинч юридик воситалар орқали ечиш анъана бўлиб қолаверади ва юристларнинг ҳуқуқий тартибот ҳамда ижтимоий барқарорликни таъминлашдаги роли ортиб боради.

АҚШ юридик хизмат тизимида ибратли тажрибалар жуда кўп. Уларнинг муносибларини мамлакатимизда жорий этиш ҳозирги кунда амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ ислохотларида ижобий натижаларга эришиш учун замин яратиши мумкин.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Roscoe Pound. Legal Profession in America. Journal article. Notre Dame Law Review. Volume 19, Issue 4. – P. 335.
2. ABA National Lawyer Population Survey Historical Trend in Total National Lawyer Population 1878 - 2019 // https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/market_research/total-national-lawyer-population-1878-2019.pdf
3. ABA National Lawyer Population Survey 10-Year Trend in Lawyer Population by State Year 2019 // https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/market_research/national-lawyer-population-by-state-2009-2019.pdf
4. ABA National Lawyer Population Survey 10-Year Trend in Lawyer Demographics Year 2019 // https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/market_research/national-lawyer-population-demographics-2009-2019.pdf
5. Lawyers and Entire Populations of Every State in America: <https://www.denniswpottslaw.com/united-states-attorneys-map/>
6. Mark Ramseyer & Eric B. Rasmusen. Comparative Litigation Rates. Discussion Paper No. 681, 11/2010. Harvard Law School Cambridge, MA 02138 // URL: http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/Ramseyer_681.pdf
7. Authorized Judgeships in the US: <https://www.uscourts.gov/sites/default/files/allauth.pdf>
8. LexisNexis Martindale-Hubbell: <https://www.martindale.com>; <https://www.natlawreview.com/article/how-consumers-choose-attorney-information-gathering>
9. United States Department of Labor, U.S. Bureau of Labor statistics: <https://www.bls.gov/ooh/legal/lawyers.htm#tab-5>
10. Various statistics on aba approved law schools Statistics // https://www.americanbar.org/groups/legal_education/resources/statistics/
11. Model Rules of Professional Conduct - Table of Contents // https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents